

УДК 94:341.7(498+498.7)"1919"

UDC

DOI: 10.17223/18572685/53/9

РУМУНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ В БОРОТЬБИ ЗА БЕССАРАБІЮ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ (СІЧЕНЬ – СЕРПЕНЬ 1919 р.)

Я.В. Попенко

Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Б. Хмельницького

Україна, Запорізька обл., 72312, м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 20
E-mail: popenkoaroslav80@gmail.com

Авторське резюме

У статті аналізується діяльність румунського дипломатичного представництва на Паризькій мирній конференції впродовж січня – серпня 1919 р. Охарактеризовані головні політичні та військові аргументи, якими оперувала румунська дипломатія у відстоюванні права приєднати землі Бессарабії під юрисдикцію Бухаресту. В контексті визначеної теми проаналізовано і ставлення до бессарабського питання з боку лідерів Антанти (Великобританія, Франція, США).

Ключові слова: Паризька мирна конференція, Бессарабія, Антанта, дипломатія, «Велика Румунія».

РУМУНСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ В БОРЬБЕ ЗА БЕССАРАБИЮ НА ПАРИЖСКОЙ МИРНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ (ЯНВАРЬ – АВГУСТ 1919 г.)

Я.В. Попенко

Мелитопольский государственный педагогический университет
им. Б. Хмельницкого

Украина, Запорожская обл., 72312, г. Мелитополь, ул. Гетманская, 20
E-mail: popenkoaroslav80@gmail.com

Авторское резюме

В статье анализируется деятельность румынского дипломатического представительства на Парижской мирной конференции в течение января – августа 1919 г. В контексте исследования охарактеризованы главные политические и военные аргументы, которыми оперировала румынская дипломатия в отстаивании собственного права присоединить земли Бессарабии под юрисдикцию Бухареста. Также проанализировано отношение к бессарабскому вопросу со стороны лидеров Антанты (Великобритания, Франция, США).

Ключевые слова: Парижская мирная конференция, Бессарабия, Антанта, дипломатия, «Великая Румыния».

ROMANIAN DIPLOMACY IN THE STRUGGLE FOR BESSARABIA AT THE PARIS PEACE CONFERENCE (JANUARY - AUGUST 1919)

Ya.V. Popenko

Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University
20 Getmanska Street, Melitopol, Zaporizhia Oblast, 72312, Ukraine
E-mail: popenkoaroslav80@gmail.com

Abstract

The paper focuses on the struggle around Bessarabia at the Paris Conference in January - August 1919 to analyse the events related to the adoption of the decision about the Bessarabia territorial independence during the formation of the Versailles-Washington system of international relations. I. Brătianu's government clearly understood that the Entente would strengthen the presence of the kingdom in the region. However, the Entente showed an ambiguous attitude towards the aspirations of Bucharest. Firstly, it was the forgotten peace with Germany in 1918. Secondly, the problem was triggered by the Romanian policy of terror against the population of Bessarabia. Thirdly, the economic interests of France, England and Italy intersected in the Danube region. Fourth, the Entente leaders supported the White Guard (in particular, the representatives of the USA) and wanted to reconstruct the integrity of Russia. During

the conference, the representatives of Romania did not enter the Supreme Soviet and the number of commissions. The representatives of A. Kolchak's White government and the Ukrainian delegation also influenced the position of the conference leaders, which proved the groundlessness of claims to all Bessarabia on the part of Bucharest. On the other hand, the Entente could not ignore Romania, which, like Poland, created the "sanitary border" for the war-torn lands of the past Romanov's Empire. In addition, it was they who had to act as a counterbalance to Germany. The important factor was that, when the Bolsheviks actively called for the "world revolution" in Europe, Romania took side with the anti-Bolsheviks, which was constantly emphasised by its representatives in Paris.

Keywords: Paris conference, Bessarabian question, Danube Commission, Entente, diplomacy, annexation, Versailles Treaty.

18 січня 1919 р. в Парижі відкрився мирний форум, скликаний державами-переможцями у Першій світовій війні для напрацювання комплексу договорів з переможеними країнами. Стратегічно мова йшла про перерозподіл сфер політико-економічного та військового впливу і створення нової карти світу та Європи. Вже перші засідання конференції засвідчили наступні тенденції: Франція прагнула максимально ослабити Німеччину, що дозволяло їй встановити власну гегемонію в Європі та забезпечити східні кордони. Англія та США були більш зацікавлені у збереженні рівноваги, що змушувало їх більше враховувати інтереси Німеччини, яку в умовах розпаду Австро-Угорщини, революції в Росії, загального національно-визвольного руху та більшовицької пропаганди можна було використовувати як певний стабілізуючий фактор. Інші держави, які входили до Антанти, також не хотіли втрачати свого «шансу» розширити території та посилити власну політичну вагу. Однією з них була і Румунія, яка анексувала Буковину та Бессарабію в 1918 р.

Тема бессарабського питання 1919 р. знайшла своє відображення в публікаціях безпосередніх учасників тих подій (напр., де Сент-Олера (Contele de Saint-Aulaire 2016: 288) та Бретіану (Brătianu 1995: 148)). Військово-політична ситуація навколо територіальної належності Бессарабії відображена у роботах С. Назарія (Назарія 2014а: 655; Назарія 2014 б: 61–78). Не можна оминати увагою і науковий доробок І. Левіта (Левит 2012: 240), який свою монографію безпосередньо присвятив цій темі. Дослідженню зовнішньополітичної діяльності Румунії в цей період присвячені роботи ін. дослідників (Виноградов 2002: 504; Мельтюхов 2010: 464; Бойко 2014: 47–60).

Водночас, досвід «мирного та паритетного» вирішення бессараб-

ського питання у першій чверті ХХ ст. не втратив свого практичного та науково-дослідницького інтересу і нині. Як засвідчує практика сьогодні, існуючі державні кордони є відносно стабільні та, відповідно, в силу зміни геополітичної ситуації в світі, можуть бути переглянуті та змінені на користь інших. Це, у свою чергу, провокує формування нових точок «суперництва та зіткнення» і не сприяє налагодженню мирного діалогу між країнами.

Таким чином, метою наукової статті є аналіз діяльності румунського представництва на Паризькій конференції впродовж січня - серпня 1919 р. у напрямку відстоювання права Бухаресту на Бессарабію. Паралельно проаналізована і позиція лідерів Антанти щодо цієї проблеми.

Румунський уряд чітко усвідомлював, що лише дозвіл Антанти офіційно закріпить його присутність в регіоні. Натомість союзники неоднозначно ставилася до територіальних прагнень королівства. По-перше, Бухаресту не забули підписаного сепаратного мирного договору з Четвертим союзом в 1918 р. По-друге, питання викликала політика відвертого терору румунської адміністрації стосовно населення в Бессарабії (Буле 2012: 49–54). По-третє, практично у переддень відкриття конференції на території Хотинщини почалося повстання, яке підривало реноме Бухаресту як мирного об'єднувача краю з «материнською» Румунією. На практиці її війська у районах, охоплених повстанням, фізично винищували населення (Суляк 2006: 57).

Навіть окремі румунські політики (напр., І. Антонеску) згодом визнавали, що в 1919 р. «ми були на волосок від втрати Бессарабії через генерала Давідоглу, який ... знищив сім сіл та вбив безліч людей. Паризька конференція тому змінила своє рішення про надання нам Бессарабії, що ми країна дикунів» (Левит 2012: 61). Вже з перших днів роботи конференції румунські дипломати активно доводили, що Хотинське повстання – це виключно спроба більшовиків дестабілізувати ситуацію в країні. На фоні антибільшовицьких настроїв провідних держав таке тлумачення подій було вдалим дипломатичним кроком.

Наступним важливим фактором було те, що окремі країни Антанти підтримували білогвардійський рух та прагнули відродження єдиної Росії.

У таких обставинах Румунія мала постійно корегувати свою зовнішньополітичну діяльність. Тим паче, що і в середовищі переможців єдності щодо принципів нового європейського устрою не існувало. Зокрема, 22 січня на засіданні Ради Десяти був озвучений текст В. Вільсона, в якому американський президент пропонував провести мирну конференцію на Принцевих островах для всіх воюючих

сторін на територіях колишньої Російської імперії. Зустріч мала відбутися 15 лютого. Серед інших намір взяти участь висловив і Комітет звільнення Бессарабії, який відстоював приналежність краю Росії. Слід віддати належне Бухаресту, який вже 27 січня повідомив, що Бессарабія добровільно приєдналася до Румунії, і просив не запрошувати її представників до участі в конференції. Натомість С. Пішон зазначив, що бессарабці мають право самостійно вирішувати питання участі. У підсумку було ухвалено компромісне рішення не виносити питання Бессарабії на порядок денний засідань конференції. Як засвідчив подальший розвиток подій, запланований захід взагалі не відбувся.

Загалом же ситуація в Парижі для Румунії була складною. Її представники не були включені не лише до Верховної Ради конференції, а й до низки спеціальних комісій. Перші зустрічі І. Бретіану з Г. Ніколсоном, Ж. Клемансо та А. Бальфуром підтвердили побоювання Бухаресту, що Антанта неоднозначно сприйме право Румунії на нові території. З іншого боку, відверто ігнорувати делегацію великої держави не могли собі дозволити – Румунія була певним «санітарним кордоном» відносно охоплених війною земель колишньої Російської імперії. Більше того, вона як союзник створювала противагу Німеччині у Придунайському регіоні. Крім того, і про загрозу поширення більшовицьких гасел на Захід не забували. Відповідно, досить прихильно румунські вимоги сприймала Франція. У промові під час відкриття конференції Р. Пуанкаре відзначав, що Румунія вступила у війну на боці Антанти, для того щоб «добитися національної єдності» і що лише скрутні для країни обставини змусили її підписати Бухарестський мир 1918 р. Окремо він підкреслив, що королівство перебуває під протекторатом Франції. Позитивно румунську присутність в Бессарабії оцінила і місцева преса. «Le Temps» підкреслювала заслуги королівської армії у наведенні ладу в регіоні (Le Temps 1). Навіть Хотинське повстання видання трактувало як більшовицьке та під проводом українських офіцерів (Le Temps 4).

1 лютого І. Бретіану, Н. Мішу, А. Лапедату та К. Бретіану взяли участь у засіданні Ради Десяти. Перш ніж перейти до питання територій, І. Бретіану нагадав присутнім про роль Румунії у світовій війні. Зокрема, він підкреслював, що саме румуни завдали вирішального удару німцям в битві під Макарешті та утримували фронт до останнього, всю провину за розвал якого він перекинув на більшовиків. За словами політика, вторгнення румунів в Бессарабію було санкціоновано самою Антантою ще в 1918 р. Щоправда, доповідач упустив вагому деталь. Дійсно, 24 січня посол Франції у Румунії де Сент-Олер підтверджував необхідність введення румунських частин в регіон, але при цьому

зазначав, що це суто військовий захід, який не матиме жодного впливу на політичне майбутнє Бессарабії (Виноградов 2002: 347). Натомість, за словами І. Бретіану, Бухарест не хвилини не вагався у своїй відданості союзникам, хоча для самої країни ця військова операція була пов'язана з великим ризиком. У своєму виступі політик неодноразово наголошував, що виключно більшовицька загроза, прохання представників Антанти в Яссах та уряду української Центральної Ради підштовхнули Румунію до введення військ (Papers Relating 1943: 747–848).

Далі у виступі він підкреслював, що Російська імперія свого часу незаконно анексувала Бессарабію, де більшість населення становили румуни. За підрахунками І. Бретіану, 72 % населення краю склали вони, решта слов'яни, болгари або німці, але, за висловом доповідача, вони не становили навіть 15 % населення. На думку промовця, це давало право вважати, що «з усіх точок зору, Бессарабія є румунською». Більше того, сама можливість повернення Бессарабії до Росії, за словами румунського прем'єр-міністра, є анахронізмом, який не може більше існувати. Як і те, що Росія не має права домінувати на Балканах. На підтвердження власних тез І. Бретіану звертав увагу присутніх, що виборна асамблея Сфатул Церій добровільно проголосила приєднання краю до Румунії.

Загалом виступ І. Бретіану чітко відбивав тогочасну державну доктрину Бухаресту, спрямовану на створення «Великої Румунії», одне з ключових місць в якій і передбачало приєднання всієї Бессарабії (Ястребчак 2011: 22). З іншого боку, І. Бретіану досить обережно, але наполегливо формував «образ» Румунії як «вартового західної цивілізації» у гирлі Дунаю. На запитання Д. Ллойд Джорджа, чи не висувала «асамблея» Бессарабії інших умов приєднання, румунський політик відзначив, що мова йшла лише про право Сфатул Церій на підготовку спеціального аграрного закону (Mitrasca 2002: 68). Виклавши всі аргументи, І. Бретіану просив визнати право Бухаресту на Бессарабію, Трансільванію та Буковину та надати підтримку його країні: «Румунія потребує моральної підтримки союзників, для того щоб вона і далі могла залишатися тим ким була, об'єднуючим фактором Європи проти більшовизму». Зрештою, він наголошував на тому, що це не лише в інтересах королівства, а і всієї Європи, навіть світової цивілізації (Papers Relating 1943: 850–851).

Підводячи підсумки виступу І. Бретіану, можна виокремити наступні акценти його промови: політик ні на крок не відходив від проекту створення «Великої Румунії»; він послідовно доводив, що румуни зайняли ці землі виключно із врахуванням історичного та етнографічного принципу; Румунія виконала всі зобов'язання перед Антантою

під час війни; Румунія є останнім форпостом західної цивілізації у Східній Європі у протистоянні більшовизму.

Звісно, національні інтереси Бухаресту мало цікавили Антанту, а ось на акцент боротьби з більшовиками звернули більш серйозну увагу. Не слід забувати, що в цей час одне з їх головних гасел пропагувало світову революцію. Відповідно західні держави мали оперативно «підбирати» різні варіанти для потенційної боротьби. Тому виступ І. Бретіану з його яскраво вираженою антибільшовицькою позицією був аргументом на користь створення сильної Румунії з можливим включенням до її складу нових територій. Забігаючи наперед, відзначимо, що антибільшовицькою тезою румунські дипломати оперувала і надалі.

1 лютого на засіданні Ради Десяти питання про територіальні претензії Румунії не було вирішене. Воно переадресовувалося на розгляд спеціальної комісії. До її складу увійшли представники США, Великобританії, Франції та Італії. Очолив комісію А. Тардьє. 3 лютого «Le Temps» під заголовком «Проблема Великої Румунії» надрукувала виступ І. Бретіану. Витримуючи видавничий такт, газета все ж підтримувала анексію румунами Буковини та Бессарабії, мотивуючи це тим, що це не є великою втратою для «океану слов'янських земель». В статті підкреслювалося, що підтримана Антантою «Велика Румунія» могла б стати стабілізуючим елементом, здатним підтримати лад перед загрозою поширення ліворадикальних ідей (Le Temps 2). Французьке видання вже наступного дня розмістило на своїх сторінках текст угоди між Румунією та Антантою від 4 (17) серпня 1916 р. (Le Temps 3).

8 лютого відбулося перше засідання комісії у справах Югославії та Румунії, але представники останньої не були запрошені. Від самого початку роботи чітко окреслилися різні погляди її учасників на територіальні проблеми. Делегати Італії та Франції пропонували зберегти чинність договору з Румунією 1916 р. і на його підставі вирішувати питання. Натомість дипломати США та Англії виступили проти такого варіанту. Загалом комісія дійшла висновку, що «бессарабське питання» не може бути вирішене без участі представників Росії, тому його слід відкласти (Назарія 2014а). 11 та 17 лютого відбувалися повторні засідання, але і вони не дали остаточного рішення.

22 лютого на засідання комісії було запрошено І. Бретіану для ознайомлення присутніх з румунським «баченням» ситуації. На засіданні він черговий раз наголосив на тому, що «Бессарабія є входом в наш дім; якщо вона буде перебувати у чужих руках, це може загрожувати нашому вогнищу» (Мельтюхов 2010: 87). Загалом дебати тривали до 28 лютого, коли певні рекомендації були надані Верховній Раді конференції. Натомість Румунії рекомендували врегулювати всі питання про кордони з сусідніми державами.

Отже, конференція не поспішала задовольнити територіальні вимоги Бухаресту, оскільки військово-політична ситуація на землях колишньої Російської імперії ще остаточно не вирішилася. Частина України перебувала під владою уряду УНР, інша – УСРР. Додатково лідери білого руху О. Колчак та А. Денікін готувалися до наступу проти більшовиків. Оскільки останні відстоювали принцип відновлення неділимій Росії, то погіршувати відносини з ними в разі успіху військових операцій Антанта не хотіла. Зрозуміло, що і румунські представники не могли не бачити такого ставлення союзників. До Бухаресту постійно йшли звіти про перебіг ситуації в Парижі. Зрештою, в урядових колах країни констатували: «Перемир'я поклато край війні, але не для нас» (Левит 2012: 75).

Додатковою проблемою стала і неспокійна ситуація в регіоні. Спочатку вибухнуло Хотинське повстання, потім активізувалося більшовицьке підпілля та виступи партизан. Не варто забувати і той факт, що згідно таємного англо-французького договору від 23 грудня 1917 р. Україна, Бессарабія та Крим мали перебувати у французькій сфері військово-політичного впливу. Таким чином, неспроможність Бухаресту контролювати ситуацію значно погіршувала шанси румунської дипломатії в Парижі. Крім того, Франція розпочала активні переговори з дипломатами УНР в Одесі. Головна мета їх зводилася до необхідності створення єдиного антибільшовицького фронту під керівництвом Антанти (Попенко 2008: 86–97). Прагнучи об'єднати різні сили, французи намагалися також залагодити територіальний конфлікт між УНР та Румунією. Зокрема, на цьому наголошував А. Бертело, який наполягав на встановленні чітких кордонів між сторонами. При цьому генерал все ж віддавав перевагу підтримці Бухаресту, а не Києву. За його словами, в разі якщо Антанта не підтримає Румунію, то «зникне останній бар'єр проти більшовизму».

Тим часом ситуація в регіоні ще більше загострилася. В березні 1919 р. в Угорщині була проголошена радянська республіка. Це не могло не стурбувати Антанта. 30 березня «Le Temps» відзначило, якщо Антанта не використає свої можливості на Чорному морі для підтримки Румунії, то остання зазнає вже третьої катастрофи, починаючи з 1916 р. (Le Temps 5). 25 березня відбулася зустріч Д. Ллойд Джорджа та І. Бретіану. Крім суто військових питань, обговорювалися і політичні аспекти. Зокрема, румунський прем'єр-міністр наголосив на важливості вирішення питання Бессарабії на користь Бухаресту. У підсумку він звітував уряду, що за результатами зустрічі «можна сподіватися, завдяки більшовицькій загрозі, загальне становище Румунії набуває саме того значення, яким воно і має бути». Впродовж березня-квітня І. Бретіану також мав зустрічі з Ж. Клемансо та Ф. Фошем.

Загроза поширення більшовизму Європою, зрештою, багато в чому відіграла вирішальну роль в прийнятті багатьох рішень конференції в Парижі. До речі, «антибільшовицьку карту» як засіб тиску на Антанту активно використовували не лише румуни. Схожу зовнішньополітичну стратегію обрала і Польща, яка мала амбітні плани приєднання низки земель, зокрема, Східної Галичини. Усвідомлюючи власні стратегічні переваги, Румунія та Польща на конференції займали схожі позиції (Куртов 2013: 30). 27 квітня в Парижі відбулася зустріч І. Бретіану з прем'єр-міністром Польщі І. Падеревським, під час якої було домовлено про необхідність встановити більш тісний зв'язок між державами з чітко окресленою антибільшовицькою спрямованістю.

В той же час на засіданнях відбувалися чергові дебати щодо визначення кордонів Румунії. У підсумку, 6 квітня комісія озвучила своє попереднє рішення про доцільність визнання Бессарабію румунською. Аргументами для такого рішення експерти вважали волевиявлення місцевого населення та історичні зв'язки краю з Румунією. Від останньої вимагали гарантувати рівноправ'я національним меншинам регіону. 8 травня була заслухана доповідь А. Тардьє. Щоправда, під час його виступу питання Бессарабії не було озвучене, оскільки Р. Лансінг зауважив, що піднімати його недоречно через відсутність російських представників.

Ситуація знов складалася не користь Румунії, що змусило її представників йти на відвертий дипломатичний шантаж. Так, І. Бретіану заявив французькому представнику в Бухаресті де Сент-Олеру, що подасть у відставку, якщо Антанта не задовольнить прагнення королівства. Останній, у свою чергу, звітував французькому уряду, що лише перебування І. Бретіану на посаді стримує країну від анархії. Паралельно осторонь питання Бессарабії не залишалися і представники уряду О. Колчака. До відома керівництва конференції неодноразово надходили меморандуми від Г. Львова, С. Сазонова, М. Чайковського, В. Маклакова про безпідставність румунських претензій на Бессарабію. Активізували свою діяльність і делегати УНР на конференції, які також доводили, що румуни не мають права на регіон.

Наприкінці травня ситуація з Румунією ще більше загострилася, оскільки бухарестський уряд подовжував ігнорувати вимоги союзників зупинити просування власної армії вглиб Угорщини. При цьому румунські дипломати в Парижі всіляко виправдовували агресію, активно посилаючись на більшовицьку загрозу з боку уряду Бела Куна (Le Temps 6). 10 червня на засіданні Ради Чотирьох спеціально розглядалося питання, присвячене встановленню демаркаційної лінії між Румунією та Угорщиною. Більше того, Ж. Клемансо, Д. Ллойд-Джордж та В. Вільсон в ультимативній формі висунули І. Бретіану

вимогу вивести війська та підкоритися всім рішенням конференції. В разі невиконання Антанта погрожувала перестати допомагати країні. Водночас, існував і інший погляд на ситуацію. Французький маршал Ф. Фош звертав увагу керівництва конференції, що Румунії не варто відводити війська від Тиси, оскільки це дає їй можливість ефективно «захистити Трансільванію від угорців». В якості додаткового аргументу він стверджував, що Рада Чотирьох має також враховувати і те, що Румунія зобов'язана «утримувати на Дністрі та в Буковині значну кількість своїх військ для того, щоб зберегти контроль на російським більшовизмом». Додатково французький військовий наполягав, що слід враховувати і ситуацію в Галичині, де міг будь-якої миті перестати існувати румунсько-польський союз. До речі, з визначенням «російський більшовизм» часто ототожнювався і більш категоричний вираз «російські банди» (Lazar 1928: 88).

Зрештою, ігнорування конференцією румунських інтересів викликало невдоволення з боку Бухаресту. Це знаходило відображення в місцевій пресі, яка активно «тиражувала» тези, що союзники «шантажують» країну, зловживають її законними правами, відкидають умови договору між сторонами від серпня 1916 р. тощо. 11 червня відбулося спеціальне засідання королівського уряду, на якому була заслухана і доповідь В. Антонеску. Останній наголосив, що від Румунії вимагають дотримання прав національних меншин та створення зони вільного транзиту товарів сусідніх держав, які не мають виходу до моря (Австрія). Категорично проти цієї вимоги виступив І. Бретіану, який вважав її прямим порушенням суверенітету королівства. Водночас, і Антанта не мала наміру поступатися.

Схожа ситуація складалася і навколо питань територій. В. Антонеску доповідав уряду, що позитивному вирішенню бессарабської проблеми заважала активна протидія з боку представників російського білогвардійського руху (Російська політична нарада та Російська політична делегація (Цветков 2009: 374)), інтереси якого підтримували Великобританія та США. Водночас, дипломат підкреслював, що для Франції питання про Бессарабію остаточно вирішено на користь Румунії. За підсумками урядового засідання були ухвалені наступні рішення: Бухарест погоджувався відвести свої війська в Угорщині на визначену демаркаційну лінію; представництву в Парижі надавали повноваження розпочати роботу, спрямовану на підписання договору з Австрією; Бухарест відмовлявся створювати «транзитний коридор» з вільним товарообігом.

Тим часом в Парижі боротьба за Бессарабію між представниками Румунії, УНР, уряду О. Колчака тривала. 26–27 травня Рада П'ятьох, звертаючись до О. Колчака, підкреслювала, що головними умовами

допомоги йому у боротьбі проти більшовиків були: проведення демократичних виборів, дотримання прав національних меншин, визнання незалежності Польщі та Фінляндії, визнання автономії Литви, Латвії, Естонії, кавказьких та закавказьких держав. Додатково від генерала вимагали визнати право конференції визначити майбутнє румунської частини Бессарабії (DBFP 1949: 330).

12 червня О. Колчак прийняв ці вимоги, хоча і посилався на необхідність узгодити їх з Установчими зборами. Пізніше В. Маклаков писав: «Варто було б лише союзникам припинити постачання нам військових матеріалів, як більшовики б заволоділи б всією Росією» (Будницький 2001: 61). Зважаючи на це, російські представники в Парижі погоджувалися і на територіальні поступки. Зокрема, було ухвалено рішення про можливість визнання урядом О. Колчака входження Буковини до складу Румунії, але це мало відбутися одночасно з обов'язковою відмовою останньої від анексії Бессарабії (Цветков 2009: 384). Як засвідчили подальші події, ці сподівання не справдилися – представники королівства прагнули якомога більше розширити територію для створення «Великої Румунії» (Попенко 2017: 275–280).

В липні конференція знов повернулася до розгляду питання Бессарабії. 1 липня Ж. Клемансо запропонував включити його у порядок денний засідання. Його підтримав представник Італії Т. Тіттоні, який наполягав на розгляді, оскільки за його виразом Бессарабія представляла собою район постійних заворушень. Натомість, А. Бальфур виступив проти такої ініціативи, мотивуючи свою позицію тим, що поки мова не йшла про підписання договору ні з Румунією, ні з Росією. Зрештою, було прийнято рішення заслухати не лише А. Тардьє, а й румунського та російського представників (DBFP 1947: 5).

2 липня була заслухана доповідь А. Тардьє, наприкінці якої дипломат черговий раз озвучив попередній висновок комісії від 6 квітня про доцільність приєднання Бессарабії до Румунії. Далі до слова був запрошений В. Маклаков, який під час свого виступу доводив безпідставність претензій Румунії на край. Відзначимо, що при російському представництві в Парижі працювала спеціальна Дипломатична комісія під керівництвом Б. Бахметева, яка безпосередньо займалася цими питаннями. Також була озвучена теза про необхідність проведення в регіоні плебісциту, який і мав би остаточно визначити державно-політичний статус Бессарабії. Позицію В. Маклакова щодо референдуму підтримав Р. Лансінг, який звернувся до І. Бретіану із запитанням «чи готова Румунія провести його найближчі два роки» (DBFP 1947: 11). Натомість останній заявив, що проведення будь-якого референдуму у прикордонних з Росією регіонах є недоречне через загрозу ак-

тивізації та поширення «революційної агітації», з якою донедавна активно боролася королівська армія.

У своєму виступі І. Бретіану знов наголошував на «історичних традиціях» краю, який, за виразом румунського прем'єр-міністра, був силою захоплений «російською монархією» у її просуванні до Константинополя. Відповідно, повертаючи Бессарабію, Росія тим самим повертає Румунії «великий борг» (DBFP 1947: 11). На цьому засіданні завершилося. За виразом видання «Excelsior», жодного конкретного рішення з Верховна Рада конференції не прийняла. За цим же виданням все ж була сформована певна стратегічна лінія, яка зводилася до наступного: спеціальна комісія відстоювала необхідність приєднання регіону до Румунії; конференція повідомляла О. Колчака про право самостійно вирішувати питання належності Бессарабії; слід було чітко визначити, які саме регіони Бессарабії мали відійти до складу Румунії (Excelsior).

Після завершення засідання І. Бретіану залишив Париж. Перед цим він залишив на розгляд конференції меморандум, окремий розділ якого мав назву «Питання про Бессарабію». В ньому політик фактично звинуватив союзників в ігноруванні історичних прав Румунії на край. Окремо, І. Бретіану підкреслював, що саме румунські війська зупинили просування більшовиків далі в Європу.

4 липня «Le Temps» опублікувало інтерв'ю В. Антонеску, в якому останній прокоментував ситуацію, що виникла навколо представництва. Він відзначив, що повернення І. Бретіану до Бухаресту не слід трактувати як вияв політичного демаршу. За словами дипломата, це була практична необхідність особисто довести інформацію про хід переговорів до відома короля Фердинанда I. Водночас, В. Антонеску підкреслював, що союзники зайняли відносно Румунії досить упереджену позицію з низки питань. Також дипломат наголошував на заслугах королівської армії у протистоянні з більшовицькою Угорщиною та Росією (Le Temps 7).

Відзначимо, що боротьба Румунії за Бессарабію впродовж травня-червня відбувалася на тлі інших надзвичайно важливих подій. Без перебільшення саме вони мали вирішальне значення для учасників Паризької конференції. Недаремно А. Тардьє відзначав, що питання про кордони балканських країн були досить складними та викликали «гарячі дискусії», але все ж вони поступалися німецьким, австрійським та східним проблемам (Тардьє 1943: 80).

Отже, 28 червня 1919 р. був підписаний Версальський мирний договір. Серед інших положень в ньому містилися і статті, які торкалися безпосередньо і Румунії. Зокрема, стаття 331 (глава 3) визнавала Дунай міжнародною рікою. Додатково у статтях 346–353 були чітко

прописані умови користування цією транзитною артерією (Версальський договір 1925: 143, 147–148). Крім того, було домовлено створити Міжнародну Дунайську комісію (до складу мали увійти всі придунайські держави, Великобританія, Франція та Італія). Вона мала замінити раніш діючу Європейську Дунайську комісію, до складу якої входили Великобританія, Франція, Італія та Румунія. Всі протести румунських дипломатів з цього питання були проігноровані (Мунтян 1977: 18).

Таким чином, на липень 1919 р. сподівання Румунії стати одноосібним лідером в Придунайському регіоні зазнали краху. В контексті цих подій виїзд І. Бретіану виглядав цілком логічним – румунським представникам в Парижі необхідно було скорегувати свою дипломатичну лінію з позицією Бухаресту.

Тим часом в Парижі «бессарабське питання» продовжувало перебувати в центрі уваги не лише політиків, а й журналістів. У місцевих виданнях з'явилася низка публікацій, в яких активно критикувалася політика великих держав. Зокрема, видання «L'Humanité» 7 липня опублікувало статтю під назвою «Бессарабія не хоче бути румунською», в якій автор звертав увагу, що Румунія не мала переважного права на цей край, в якому історично проживало чимала кількість різних національностей. Автор публікації також наголошував, що Бессарабія свого часу (в 1918 р.) фактично стала «подарунком німців, який вони зробили Румунії». В публікації містилося і звинувачення на адресу керівництва конференції, яке відмовлялося заслухати аргументи всіх сторін, зацікавлених у справедливому вирішенні конфлікту, зокрема, мова йшла про керівника делегації УНР Г. Сидоренка. Додатково автор статі підкреслював, що переможці занадто велику увагу та підтримку надавали створенню «Великої Польщі» та «Великої Румунії» як противаги Росії (L'Humanité 2). Знов ж таки було озвучено і право населення Бессарабії на проведення плебісциту, який і мав остаточно визначити територіальну приналежність краю (L'Humanité 1).

Звісно, що осторонь дискусії не залишалося і румунські дипломати. В. Антонеску продовжував доводити безпідставність та загрозу проведення в регіоні референдуму. За його словами, це могло зайвий раз сколихнути місцеву громадськість, що, у свою чергу, не могло не позначитися на загальному спокої у всьому Придунайському краї (Le Temps 8). Знов була озвучена теза про важливість підтримки Румунії як останнього захисника європейського порядку у Східній Європі (Le Temps 9). Зрозуміло, що всі ці публікації та громадський ажіотаж навколо Бессарабії мало турбували керівництво конференції, яке ухвалювало рішення виключно з власних стратегічних політичних міркувань та економічних розрахунків.

1 серпня відбулася зустріч делегатів Великобританії, США, Франції, Італії та Японії з приводу вирішення питання Бессарабії. У своєму виступі А. Тардьє знов наголосив, що очолювана ним комісія вважає за доцільне приєднати Бессарабію Румунії. Водночас, він відзначив, що це буде суперечити рішенню керівництва конференції, яке висловило підтримку уряду О. Колчака, а останній вважав регіон російським. Натомість С. Пішон підкреслив, що в тексті телеграми до генерала не йшла мова про однозначну передачу Бессарабії Румунії. Відповідаючи А. Бальфуру, французький міністр звертав увагу останнього, що у відповіді О. Колчаку Рада конференції лише визнавала право Румунії на Бессарабію (Papers Relating 1946: 458).

У свою чергу, А. Бальфур відзначав, що з румунами в цілому, а з І. Бретіану зокрема, взагалі важко мати справу тим паче, що в країні намічалася зміна уряду. Англійській делегат запропонував дочекатися нового представника на конференції і з ним вести переговори. На його думку, новопризначеному варто було натякнути, що Верховна Рада конференції в цілому лояльно ставиться до інтересів Румунії і готова йти на територіальні поступки, але натомість вимагає від Бухаресту бути більш поступливим у вирішенні низки питань. На останок А. Бальфур запропонував відкласти розгляд питання до того часу, коли буде сформований новий уряд в Румунії. Ф. Полк відзначив, що політика Сполучених Штатів спрямована проти поділу Росії. Він же підкреслив, що саме румуни виступають однозначно проти проведення референдуму в регіоні. Результатом засідання стало перенесення вирішення питання Бессарабії на інший час.

До його розгляду повернулися лише 13 серпня. Цього дня на засіданні знов було констатовано, що Бухарест фактично відмовляється підкорятися вимогам Верховної Ради конференції щодо звільнення угорських земель, захоплених його армією. Більше того, всі виступаючі (Ж. Клемансо, А. Бальфур та Ф. Полк) підкреслювали, що в разі продовження Румунією такої політики конференція перестане враховувати її інтереси. Ж. Клемансо прямо відзначив, що «в результаті перемоги союзників Румунія взагалі подвоїла свою територію – це при тому, що ті самі Франція та Італія отримали набагато менше, ніж втратили». Схожою інтонацією був позначений і виступ Ф. Полка, який відзначив, що в разі продовження румунами такої політики «він не може гарантувати прихильне ставлення до їх вимог». А. Бальфур так само підкреслив, що Румунія повинна змінити свою політику (DBFP 1947: 408).

Таким чином, Бухаресту однозначно дали зрозуміти, що йому слід неухильно виконувати всі рішення та рекомендації конференції і не створювати «поганий приклад» для інших учасників мирного форуму.

Отже, впродовж січня – серпня 1919 р. румунські дипломати продовжували активно піднімати «бессарабське питання» на конференції в Парижі. Для цього вони використовували всі доступні ресурси та можливості: місцеву пресу, особисті зв'язки, економічні та політичні преференції для союзників, ідею «санітарного кордону» проти більшовиків тощо. При цьому вони усвідомлювали, що ситуація для них складалася неоднозначно. Румуни так і не увійшли до Верховної Ради конференції і до низки спеціальних комісій. Крім того, великі держави продовжували враховувати у своїй східноєвропейській політиці білогвардійський фактор. Всі намагання Румунії силою закріпити за собою захоплені території часто викликали невдоволення та роздратування з боку керівництва конференції.

Водночас, були і позитивні результати – відверто ігнорувати румунське представництво європейські лідери не могли собі дозволити. Нова система міжнародних відносин тільки-но формувалася, і невідома була її подальша доля, а більшовицька загроза була цілковитою реальністю. Відповідно і чітка антибільшовицька позиція Бухаресту була важливим аргументом на його користь з можливим включенням до складу королівства низки нових територій, зокрема і Бессарабії.

ЛІТЕРАТУРА

Бойко 2014 – *Бойко П.* Бессарабский вопрос по итогам Первой мировой войны // Русин. 2014. № 4 (38). С. 47–60. DOI: 10.17223/18572685/38/4.

Будницкий 2001 – *Будницкий О.В.* (ред.) «Совершенно лично и доверительно!». Б.А. Бахметев – В.А. Маклаков. Переписка. 1919–1951. М.: РОССПЭН, 2001. Т. 1. 568 с.

Буле 2012 – *Буле В.* Образ румынской администрации и настроения населения Бессарабии, отраженные во французских дипломатических и разведывательных отчетах 1918–1920 гг. // Русин. 2012. № 2 (28). С. 49–54.

Версальский договор 1925 – Версальский мирный договор. М.: Литиздат НКВД, 1925. 197 с.

Виноградов 2002 – *Виноградов В.Н.* За балканскими фронтами Первой мировой войны. М.: Индрик, 2002. 504 с.

Куртов 2013 – *Куртов А.А.* (ред.) Румыния: истоки и современное состояние внешнеполитического позиционирования государства. М.: РИСИ, 2013. 102 с.

Левит 2012 – *Левит И.Э.* Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919–1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь: Литера, 2012. 240 с.

Мельтюхов 2010 – *Мельтюхов М.И.* Бессарабский вопрос между мировыми войнами 1917–1940. М.: Вече, 2010. 464 с.

Мунтян 1977 – *Мунтян М.А.* Дунайская проблема в международных отношениях (1945–1948). Кишинев: Штиинца, 1977. 259 с.

Назария 2014a – *Назария С.* Позиция Западных держав в бессарабском вопросе на Парижской мирной конференции. URL: <https://ava.md/2014/01/21/roziiciya-zaradnyh-derzhav-v-bessarabskom> (останний перегляд: 8.06.2018).

Назария 2014b – *Назария С.* Появление бессарабского вопроса на последнем этапе Первой мировой войны и интерпретация этих событий в исторической и мемуарной литературе // Русин. 2014. № 4 (38). С. 61–78. DOI: 10.17223/18572685/38/5

Попенко 2008 – *Попенко Я.* Переговори між УНР та французьким військовим командуванням в Одесі у листопаді 1918 – березні 1919 р. // Историчний журнал. 2008. № 3. С. 86–97.

Попенко 2017 – *Попенко Я.В.* Реалізація ідеї створення «Великої Румунії» у зовнішньополітичній діяльності Бухаресту впродовж першої чверті ХХ ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. 2017. Вип. 25. С. 275–280.

Суляк 2006 – *Суляк С.* Русины в период Первой мировой войны и русской смуты // Русин. 2006. № 1 (3). С. 46–65.

Тардые 1943 – *Тардые А.* Мир. М.: ОГИЗ, 1943. 432 с.

Цветков 2009 – *Цветков В.Ж.* Белое дело в России. 1919 г. (формирование и эволюция политических структур Белого движения в России). М., 2009. 635 с.

Ястребчак 2011 – *Ястребчак В.В.* Феномен «Великой Румынии» и румынская дипломатия в годы Первой мировой войны // Восточная политика Румынии в прошлом и настоящем (конец XIX – начало XXI в.): материалы Междунар. науч. конф. Тирасполь, 24–25 марта 2011 г. М.: РИСИ, 2011. С. 21–33.

Brătianu 1995 – *Brătianu Gh. I.* Basarabia. Drepturi naționale și istorice. București, 1995. 148 p.

Contele De Saint-Aulaire 2016 – *Contele De Saint-Aulaire.* Însemnările Unui Diplomat de Altădată în România. 1916–1920. Traducatori: Ileana Sturdza. București: Humanitas, 2016.

DBFP 1947 – Documents on British Foreign Policy. 1919–1939. Vol. I. 1919. London: His Majesty's Stationery Office, 1947. 969 p.

DBFP 1949 – Documents on British Foreign Policy. 1919–1939. Vol. III. 1919. London: His Majesty's Stationery Office, 1949. 909 p.

Excelsior – Excelsior. 1919. 03 juillet. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4605440p/f2.item> (останний перегляд: 23.12.2017).

Lazar 1928 – *Lazar V.* Răsboiul pentru întregirea neamului Românesc (1916–1919). 1928. № 153. 94 p.

Le Temps 1 – Le Temps. 1919. 20 janvier. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k243530r.item> (останний перегляд: 19.11.2017).

Le Temps 2 – Le Temps. 1919. 03. février. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k243544m.item> (останній перегляд: 20.11.2017).

Le Temps 3 – Le Temps. 1919. 04 février. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2435450/f1.item> (останній перегляд: 20.11.2017).

Le Temps 4 – Le Temps. 1919. 06 mars. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2435751.item> (останній перегляд: 19.11.2017).

Le Temps 5 – Le Temps. 1919. 30. mars. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2435997/f1.item> (останній перегляд: 24.11.2017).

Le Temps 6 – Le Temps. 1919. 30 juin. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2436904.item> (останній перегляд: 12.12.2017).

Le Temps 7 – Le Temps. 1919. 4 juillet. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k243694n.item> (останній перегляд: 5.01.2018).

Le Temps 8 – Le Temps. 1919. 14 juillet. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k243704v/f4.item> (останній перегляд: 22.01.2018).

Le Temps 9 – Le Temps. 1919. 18 juillet. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2437070/f2.item> (останній перегляд: 22.01.2018).

L'Humanité 1 – L'Humanité. Journal Socialiste. 1919. 5 juillet. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k299362s/f1.item> (останній перегляд: 7.01.2018).

L'Humanité 2 – L'Humanité. Journal Socialiste 1919. 7 juillet. URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k299364j.item> (останній перегляд: 7.01.2018).

Mitrasca 2002 – Mitrasca M. Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers. NY, Algora Publishing, 2002. 439 p.

Papers Relating 1943 – Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919. Vol. III. Washington, 1943. 1062 p.

Papers Relating 1946 – Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919. Vol. VII. Washington, 1946. P. 458. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv07> (останній перегляд: 5.04.2018).

REFERENCES

Boyko, P. (2014) Bessarabskiy vopros po itogam Pervoy mirovoy voyny [The Bessarabian question in the outcome of WWI]. *Rusin*. 4(38). pp. 47–60 (In Russian). DOI: 10.17223/18572685/38/4

Budnitsky, O.V. (ed) *“Sovershenno lichno i doveritel’no!”*. B.A. Bakhmetev – V.A. Maklakov. *Perepiska. 1919–1951* [“Absolutely personally and confidently!” B.A. Bakhmetev – V.A. Maklakov. Correspondence 1919–1951]. Vol. 1. Moscow: ROSSPEN.

Bule, V. (2012) *Obraz rumynskoy administratsii i nastroyeniya naseleniya Bessarabii, otrazhennyye vo frantsuzskikh diplomaticheskikh i razvedyvatel’nykh otchetakh 1918–1920 gg.* [The image of the Romanian administration and the

mood of the population of Bessarabia, reflected in the French diplomatic and reconnaissance reports of 1918–1920]. *Rusin*. 2(28). pp. 49–54.

Klyuchnikov, Yu.V. & Sabanin, A. (eds) (1925) *Versal'skiy mirnyy dogovor* [The Versailles Peace Treaty]. Moscow: Litiizdat NKID.

Vinogradov, V.N. (2002) *Za balkanskimi frontami Pervoy mirovoy voyny* [Behind the Balkan fronts of the First World War]. Moscow: Indrik.

Kurtov, A.A. (ed.) (2013) *Rumyniya: istoki i sovremennoe sostoyanie vneshnepoliticheskogo pozitsionirovaniya gosudarstva* [Romania: the sources and the modern condition of the foreign policy of positioning of the state]. Moscow: RISI.

Levit, I.E. (2012) *Bessarabskiy vopros v kontekste mezhdunarodnykh otnosheniy (1919–1920 gg.)*. *Parizhskaya mirnaya konferentsiya* [The Bessarabian question in terms of international relations (1919–1920). The Paris Peace Conference]. Tiraspol: Litera.

Meltyukhov, M.I. (2010) *Bessarabskiy vopros mezhdu mirovymi voynami 1917–1940* [The Bessarabian question between the World Wars of 1917–1940]. Moscow: Veche.

Muntyan, M.A. (1977) *Dunayskaya problema v mezhdunarodnykh otnosheniyakh (1945–1948)* [The Danube problem in international relations (1945–1948)]. Chişinău: Ştiinţa.

Nazariya, S. (2014a) *Pozitsiya Zapadnykh derzhav v bessarabskom voprose na Parizhskoy mirnoy konferentsii* [The position of the Western States in the Bessarabian question at the Paris Peace Conference]. [Online] Available from: <https://ava.md/2014/01/21/poziciya-zapadnyh-derzhav-v-bessarabskom> (Accessed: 8th June 2018).

Nazariya, S. (2014b) The emergence of the Bessarabian question at the last stage of WWI and the interpretation of these events in history and memoirs. *Rusin*. 4(38). pp. 61–78 (In Russian). DOI: 10.17223/18572685/38/5

Popenko, Ya. (2008) *Peregovori mizh UNR ta frantsuz'kim viys'kovim komanduvanniam v Odesi u listopadi 1918 – berezni 1919 g.* [Negotiations between the Ukrainian National Republic and the French military command in Odessa in November 1918 – March 1919]. *Historical Journal*. 3. pp. 86–97.

Popenko, Ya.V. (2017) *Realizatsiya idei stvorenniya "Velikoy Rumunii" u zovnishn'opolitichniy diyal'nosti Bukharestu vprodovzh pershoi chverti XX st.* [The realization of the idea of the creation of "Great Romania" in foreign policy activity of Bucharest during the first quarter of the twentieth century]. *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho – Scientific Notes of the Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynsky*. 25. pp. 275–280.

Sulyak, S. (2006) *Rusins during the First World War and Russian Disorder*. *Rusin*. 1(3). pp. 46–65 (In Russian).

Tardieu, A. (1943) *Mir* [World]. Moscow: OGIZ.

Tsvetkov, V.Zh. (2009) *Beloe delo v Rossii. 1919 g. (formirovanie i evolyutsiya politicheskikh struktur Belogo dvizheniya v Rossii)* [The Whites in Russia. 1919. (The formation and evolution of the political structures of the Russian White Movement)]. Moscow: Nauka.

Yastrebnik, V.V. (2011) [The phenomenon of “Great Romania” and Romanian diplomacy during the First World War]. *Vostochnaya politika Rumynii v proshlom i nastoyashchem (konets XIX – nachalo XX v.)* [Eastern Politics of Romania in the past and present (the end of the 19th – early 21st centuries). Proc. of the International Conference. Tiraspol, March 24–25, 2011. Moscow: RISI. pp. 21–33 (In Russian).

Brătianu, Gh.I. (1995) *Basarabia. Drepturi naționale și istorice* [Bessarabia. National and historical rights]. Bucharest: Semne.

Contele de Saint-Aulaire, A.F.Ch. de (2016) *Însemnările Unui Diplomat de Altădată în România. 1916–1920*. Necartonata.

Woodward, E.L. & Butler, R. (eds) (1947) *Documents on British Foreign Policy. 1919–1939*. Vol. 1. London: His Majesty's Stationery Office.

Woodward, E.L. & Butler, R. (eds) (1949) *Documents on British Foreign Policy. 1919–1939*. Vol. 3. London: His Majesty's Stationery Office.

Excelsior. (1919) 3rd July. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4605440p/f2.item> (Accessed: 23rd December 2017).

Lazar, V (1928) *Răsboiul pentru întregirea neamului Românesc (1916–1919)* [The war on the whole Romanian nation (1916–1919)]. 53.

Le Temps. (1919a) 20th January. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k243530r.item> (Accessed: 19th November 2017).

Le Temps. (1919b) 3rd February. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k243544m.item> (Accessed: 20th November 2017).

Le Temps. (1919c) 4th February. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2435450/f1.item> (Accessed: 20th November 2017).

Le Temps. (1919d) 6th March. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2435751.item> (Accessed: 19th November 2017).

Le Temps. (1919e) 30th March. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2435997/f1.item> (Accessed: 24th November 2017).

Le Temps. (1919f) 30th June. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2436904.item> (Accessed: 12th December 2017).

Le Temps. (1919g) 4th July. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k243694n.item> (Accessed: 5th January 2018).

Le Temps. (1919h) 14th July. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k243704v/f4.item> (Accessed: 22nd January 2018).

Le Temps. (1919i). 18th July. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2437070/f2.item> (Accessed: 22nd January 2018).

L'Humanité. Journal Socialiste. (1919a) 5th July. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k299362s/f1.item> (Accessed: 7th January 2018).

L'Humanité. Journal Socialiste. (1919b) 7th July. [Online] Available from: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k299364j.item> (Accessed: 7th January 2018).

Mitrasca, M. (2002) *Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History from the Archives of the Great Powers.* New York: Algors Publishing.

Fuller, J. (ed.) (1943) *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919.* Vol. 3. Washington: United States Government Printing Office.

Fuller, J. (ed.) (1946) *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919.* Vol. 7. Washington: United States Government Printing Office. [Online] Available from: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv07> (Accessed: 5th April 2018).

Попенко Ярослав Володимирович – Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького (Україна).

Попенко Ярослав Владимирович – кандидат исторических наук, доцент кафедры права Мелитопольского государственного педагогического университета им. Б. Хмельницкого (Украина).

Yaroslav V. Popenko – Bogdan Khmel'nitsky Melitopol State Pedagogical University (Ukraine).

E-mail: popenkoaroslav80@gmail.com